

Ten eerste

Na alle aandacht die er sinds de verkiezing van Donald Trump tot president van Amerika is geweest voor nepnieuws, kan de indruk zijn ontstaan dat het een hedendaags fenomeen is. Maar 75 jaar geleden ontdekte Nederland al hoe groot de invloed van nepnieuws kan zijn.

Op maandagavond 4 september – even voor achten – maakte Pieter Sjoerds Gerbrandy, minister-president van de Nederlandse regering in ballingschap, zich op voor een rede die hij zou houden voor Radio Oranje, ‘de stem van strijdend Nederland’. Vanuit de BBC-studio in Londen zou hij de luisteraars in bezet Nederland informeren over het verloop van de bevrijding. De berichten van het front stemden verwachtingsvol. Een dag eerder was Brussel bevrijd. Nu was Antwerpen aan de beurt – al kon de stad, van vitaal belang voor de bevoorrading van de geallieerde legers, nog niet via de Westerschelde worden bereikt. ‘Er werd gezegd: de afstand Brussel-Breda is één dag’, noteerde een inwoner van Andijk (Noord-Holland) naderhand. ‘Als de geallieerden zo blijven doorstoten, zijn wij in twee dagen bevrijd.’

Net als miljoenen landgenoten deelde Gerbrandy dit optimisme. En daarvan gaf hij onomwonden blijk in zijn radiorede. In de tekst die Hendrik van den Broek, chef van Radio Oranje, hem had overhandigd, was er nog sprake van een ‘onweerstaanbare opmars’ naar de Nederlandse grens. Vooruitlopend op de verwachte gang van zaken, deelde Gerbrandy de luisteraars echter mee dat de bevrijders de grens al hadden overschreden. ‘We hebben inlichtingen van onze eigen mensen’, had hij de verbouwerde Van den Broek verzekerd.

Maar het was niet waar. De bevrijders waren nog niet in Nederland.

AMERIKAANSE TROEPEN IN ZUID-LIMBURG

Het was niet het eerste nepnieuws tijdens de jaren van de Duitse bezetting – met dien verstande dat nepnieuws toen nog ‘gerucht’ werd genoemd. De geruchten namen in aantal en in woestheid toe naarmate het ‘officiële nieuws’ meer wantrouwen inboezemde. In de meidagen van 1940 stond voor veel Nederlanders vast dat een ‘vijfde colonne’ van NSB’ers de Duitsers een handje hielp. Later meende menige Nederlander oog in oog te hebben gestaan met Engelsen. Of Russen.

Maar het meest ontwrichtende gerucht in oorlogstijd werd verspreid door de oerdegelijke BBC. Het ontketende Dolle Dinsdag.

Die ‘eigen mensen’ over wie Gerbrandy sprak, waren wellicht verzetslieden die hun onnauwkeurige waarnemingen hadden doorgeseind naar het Bureau Inlichtingen – dat maar al te graag bereid was ze voor waar aan te nemen. Jaren later hield een Bredase taxichauffeur overigens nog steeds staande dat hij op 4 september ‘in de verte’ patrouillerende Engelsen had gezien. Een andere mogelijke bron van de berichten was een Britse tankcommandant. Toen hem in het Belgische Maria ter Heide werd gevraagd zijn positie door te geven, zou hij de naam hebben genoemd van het café dat hij op dat moment passeerde: Breda. De gelijknamige stad bevond zich zo’n 50 kilometer noordwaarts,

5 september 1944 Duitse militairen en Nederlandse collaborateurs wachten op het Staatsspoor Station in Den Haag op een trein naar Duitsland.

Foto Ary W.G. Koppejan, Nederlands Fotomuseum, HH

Dolle Dinsdag: nepnieuws in oorlogstijd

Vandaag 75 jaar geleden wisten veel inwoners het zeker: Nederland zou binnen enkele dagen zijn bevrijd. NSB’ers en Duitse soldaten vluchtten in paniek naar het oosten. Hoe nepnieuws ook toen al grote gevolgen had.

Door **Sander van Walsum**

en zou pas op 29 oktober worden bevrijd.

Maar na ruim vier jaar bezetting verzette de behoefte aan goed nieuws zich kennelijk tegen elk voorbehoud. ‘s Avonds op die 4de september meldde de BBC dat Breda was bevrijd. En daar kwamen nog andere berichten bij die de komende dag de verwachtingen in bezet Nederland zouden voeden; Amerikaanse troepen zouden in Zuid-Limburg het Julianakanaal hebben bereikt; Prins Bernhard was benoemd tot bevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten; Generaal Eisenhower, de opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten in Europa, riep de haven- en spoorwegarbeiders in Rotterdam op de haveninstallaties te beschermen tegen vernietiging

door terugtrekkende Duitsers. Al die berichten samen voedden een aanzwellende stroom nepnieuws waarbij geruchten de gestalte aannamen van harde feiten, en waarbij verhalen van derden als persoonlijke waarneming werden doorverteld.

ZELFS VERZETSSTRIJDERS KOMEN BOVENGRONDS

Een inwoner van De Bilt, een gemeente die pas in het late voorjaar van 1945 zou worden bevrijd, noteerde daags voor Dolle Dinsdag dat de geallieerden om 14.00 uur in Maastricht waren aangekomen, dat de bevrijding van Eindhoven omstreeks 16.00 uur te verwachten viel,

De gehele middag hebben mijn vrouw en ik bij het raam op de geallieerden staan wachten

Een inwoner van Rotterdam

en dat Tilburg om 19.30 uur zou worden bereikt.

Op Dolle Dinsdag wist men in Rotterdam dat de bevrijders al bij Zwijndrecht waren. ‘De gehele middag hebben mijn vrouw en ik bij het raam staan wachten op de geallieerden, overtuigd dat de bevrijding die dag, desnoods ‘s avonds, zou komen’, schreef een Rotterdammer. ‘In die avond dronken wij met de buurman een fles oranjebitter, die hij speciaal voor de bevrijding had bewaard.’

In Den Haag wachtte een in oranje gehulde menigte bij het Rijswijkseplein de bevrijders op, die Leiden al zouden hebben ingenomen. In die stad ‘zagen we vlaggen uithangen en mensen in Oranje lopen’, noteerde een inwoner van Leider-

Ten eerste

Mijn Bevrijding

Op 12 september 1944 was het Limburgse Mesch het eerste gebied in Nederland dat werd bevrijd. Vanaf volgende week donderdag brengt de Volkskrant verhalen over 75 jaar bevrijding met ooggetuigen uit uw regio. In de krant en op volkskrant.nl/bevrijding

Duitse militairen vluchten met een bakfiets vol bezittingen op Dolle Dinsdag naar het station nabij de Rijnstraat in Den Haag.

Inwoners van Den Haag wachten bij het Rijswijkseplein op de Canadese bevrijders, die niet zouden komen. Foto's HH, Nederlands Fotomuseum

dorp. 'Zelf droegen we ook oranje, en de Duitsers deden hier niets tegen. Wij zeiden: zie je wel, het is voorbij!' In de roes van het moment begaf de 'ondergrondse' zich in de openbaarheid. In Amerongen werd de 'foute' burgemeester gearresteerd. Elders werden Duitse militairen krijgsgevangen gemaakt - en soms tot de bevrijding op schuilplaatsen vastgehouden. In Benschop, provincie Utrecht, lieten verzetsstrijders zich met onderduikers fotograferen. De foto 'viel in Duitse handen', schreef een inwoner van het dorp naderhand. 'Door verraad heeft dit bij negen van de onzen het leven gekost.'

OOK MUSSERT BRENGT ZIJN VROUW IN VEILIGHEID

Het nepnieuws van deze septemberdagen maakte niet alleen indruk op de 'goede vaderlanders'. Sympathisanten van de nazi's raakten door angst bevangen. Op de avond van 4 september, een half uur na de rede van Gerbrandy, kwamen kopstukken van de NSB op het hoofdkwartier van de partij aan de Utrechtse Maliebaan bijeen om te bespreken hoe NSB-vrouwen en -kinderen geëvacueerd konden worden. Voor NSB-leider Anton Mussert 'had de vergadering een hoogst onaangenaam karakter', schreef diens biograaf Jan Meyers. Hij kreeg 'scherpe kritiek' van zijn partijgenoten te verduren omdat de plannen voor een evacuatie nog niet uit de kast waren gehaald. SS'er Henk Feldmeijer stelde daar

zijn eigen daadkracht tegenover: hij belde ter plekke met Hanns Albin Rauter, de hoogste vertegenwoordiger van de SS in bezet Nederland, die hem 25 treinen voor het transport ter beschikking stelde. Mussert zelf wilde niet van deze voorziening afhankelijk zijn: nog diezelfde avond bracht hij persoonlijk zijn vrouw Rie, zijn achternichte - tevens maîtresse - Marietje, haar moeder en een bevriend echtpaar naar Holten, Overijsel. 'Een gezellige rit zal het niet zijn geweest', veronderstelde Jan Meyers. De volgende middag was Mussert terug in Utrecht, waar hij kriskras door de stad reed om te demonstren dat hij, zoals hij eerder tijdens een rede in het Concertgebouw had aangekondigd, 'onder alle omstandigheden' op zijn post zou blijven.

Vanaf 5 september werden zo'n 65 duizend NSB'ers en andere Nederlanders die de bevrijding vreesden, naar veilig geachte oorden in het oosten des lands of naar kampen in de omgeving van Lüneburg (Nedersaksen) overgebracht - waar ze door de lokale bevolking met de nek werden aangekeken. Zo'n vijfduizend evacués werden korte tijd gehuisvest in 'Durchgangslager' Westerbork, de voorlaatste halteplaats van zo'n 100 duizend Nederlandse Joden. 'In de dichtbevolkte barakken bleek dat het bestaan tussen mijn en dijn niet bestond', stelde een van de bewoners verbitterd vast. 'Er werd van de kameraden en kameraadskes (zoals vrouwelijke NSB'ers werden genoemd, red.) gegapt. De kleding of luiers die te

drogen hingen, waren niet veilig meer.' De eerste evacuatietrein die op woensdag 6 september vanuit Amsterdam vertrok, werd bij Muideren door jachtvliegtuigen van de RAF beschoten. Daarbij vielen 36 doden.

WROK, TELEURSTELLING EN SCHAAMTE

De Gelderse stad Zaltbommel werd, als enige in Nederland, in haar geheel ontruimd, vermoedelijk in de verwachting dat ze spoedig in het frontgebied zou komen te liggen. Gemeenteambtenaar Cornelis van Zetten - net als burgemeester Jan Boll een NSB'er - deed verslag van de gebeurtenissen in die tijd. 'Ten opzichte van ons NSB'ers was de houding gereserveerd, doch niet openlijk hatelijk', noteert hij op 4 september over de sfeer in de eerste bezettingsjaren. 'In het algemeen was de stemming zoo, dat men graag de Duitsers en NSB'ers kwijt was, doch dit moest liefs gepaard gaan zonder materieel verlies.' Die kenschets had vermoedelijk ook op de rest van Nederland van toepassing kunnen zijn.

Voorafgaande aan de algehele evacuatie van Zaltbommel - waartoe op 6 september wordt besloten - worden de plaatselijke NSB'ers in veiligheid gebracht. De aftocht verloopt nogal wanordelijk. Sommige 'kameraden' wachten vergeefs op transport, anderen zijn tevoren niet gewaarschuwd. Een bus met dertig zitplaatsen wordt volgestouwd met honderd evacués. En het wagenpark wordt aanhoudend geteisterd door motorpech. Toch is 'de stemming onder de kameraden goed', noteert Van Zetten in zijn dagboek. 'Geen wanklank of gejammer wordt gehoord, en de moeilijkheden worden aanvaard zooals het mannen betaamt.'

Burgemeester Boll en gemeenteambtenaar Van Zetten keren de volgende dag naar Zaltbommel terug om de evacuatie van de stad in goede banen te leiden. Daarbij zijn ze aangevraagd op 'de anti's', zoals Van Zetten zijn politieke tegenstanders noemt. Hij vreesde voor terreurdaden, schrijft hij. Op 20 september pakten burgemeester Boll en een handjevol getrouwen uiteindelijk hun biezen.

Op dat moment staat 5 september 1944 al te boek als Dolle Dinsdag. De alliteratieve uitdrukking wordt het eerste gebruikt in het satirische weekblad *De Gil*, een legaal weekblad dat volgens historicus Lou de Jong ten doel had 'zoveel mogelijk verwoording te stichten in de publieke opinie in bezet gebied'. Voor de meeste Nederlanders was Dolle Dinsdag een wrede illusie geweest. Ze voelden 'een haast niet te verwerken teleurstelling' en soms ook wrok tegenover radio Oranje, 'dat expres desinformatie had verspreid'. Maar ze wisten dat zij zelf ook niet geheel vrijuit gingen. 'Dolle Dinsdag was een typisch voorbeeld van de zogenaamde nuchterheid van ons volk.'

BRONNEN

- Dr. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 10a, eerste helft*.
- Jan Meyers, *Mussert, een politiek leven*.
- *Historisch Nieuwsblad*, april 2008.
- Aantekeningen in de periode september-oktober 1944 (niet uitgegeven) van de Cornelis Johannes van Zetten.

MEER OVERLAST VERWARDE MENSEN

Onderzoek arrestatie om kritieke toestand man

De Rijksrecherche doet onderzoek naar de arrestatie van een 22-jarige man in Leidschendam afgelopen maandag. Hij was verward en werd aangehouden, en ligt nu in kritieke toestand in het ziekenhuis. Onderzocht wordt of de arrestatie volgens de regels is verlopen, aldus het OM. Waarvan de man wordt verdacht, is niet bekendgemaakt. Hij bevond zich maandag in verward toestand in een huis in Leidschendam. Zijn eigen familie belde de politie. Toen de man op het politiebureau aankwam, is direct een ambulance opgeroepen omdat hij gewond was

geraakt bij zijn arrestatie. Over de aard van zijn verwondingen is niets bekendgemaakt. Woensdag werd ook bekend dat het aantal overlastincidenten waarbij mensen met verward gedrag waren betrokken in de eerste helft van dit jaar verder is toegenomen. De politie kreeg 47.632 meldingen, dat is 8 procent meer dan in de eerste helft van vorig jaar. Daarmee zet de groei van het aantal incidenten met verwarden mensen volgens de politie door. In heel 2018 ging het om 90.605 meldingen, ruim 30 duizend meer vergeleken met vijf jaar geleden. ANP

'GEOORLOOFD HANDELEN'

Geen vervolging winkelpersoneel na dood dief

Twee medewerkers van een groothandel in Gouda worden niet vervolgd na het overlijden van een winkeldief in 2017. Dit meldt het Openbaar Ministerie woensdag. De 34-jarige Pool ademde niet meer nadat het personeel hem in bedwang had gehouden en op de politie wachtte. Hij werd in coma naar het ziekenhuis gebracht. Een aantal dagen later overleed hij toen hij naar Polen werd vervoerd. Het OM oordeelt dat de winkelmedewerkers geoorloofd handelden en daarom dus niet worden vervolgd.

De man werd op 11 augustus 2017 betrapt op diefstal in de groothandel in Gouda. Eerst zei hij alsnog te willen betalen, maar hij zette het toch op een lopen. Tot vier keer toe beukte hij tegen een glazen schuifdeur en ging daarna door de ruit naar buiten. Daar werkte personeel hem tegen de grond, waar hij zich heftig bleef verzetten. Tijdens sectie werden kleine letsels gevonden die ontstaan kunnen zijn toen hij in bedwang werd gehouden, maar ook tijdens de medische behandeling.

Advertenties

ZEEUWS VEILINGHUIS
ZEELAND AUCTIONEERS

Gevraagd **INDONESISCHE SCHILDERIJEN**
Voor aanstaande Indonesië veiling

Enkele door ons gerealiseerde hamerprijzen:
Bonnet € 380.000 - Dooijewaard € 220.000
Hofker € 600.000 - Hendra Gunawan € 210.000
Lee Man Fong € 720.000 - S. Sudjojono € 135.000
Le Mayeur de Merprès € 470.000

Voor een ruwe taxatie kunt u foto's sturen naar:
rene@zeeuwsveilinghuis.nl
of 06 - 514 14 351 (Whatsapp)

Kantoren te Middelburg en Amsterdam.
Voor bijzondere werken is bezoek aan huis mogelijk - wereldwijd!

TEL. 0118 - 650 680 - www.zeeuwsveilinghuis.nl

hoteldeal.nl/K09054

3 dagen 4*-hotel in hartje Eindhoven incl. extra's

Crown Hotel Eindhoven★★★★

- ✓ 2 overnachtingen in een Comfort kamer
- ✓ 2 x uitgebreid ontbijtbuffet t.w.v. € 37,00 p.p.
- ✓ Welkomstdrankje en late check-out
- ✓ Entreeticket Holland Casino
- ✓ Tip: fietstocht door De Peel

vanaf
69
p.p.

hoteldeal | dagelijks tot 23:00 uur | 088-0331509